

ПАР СТЕЊАКА ИЗ ДОЊЕ ЗГОШЋЕ

АЛЕКСАНДРА БАЈИЋ¹ и МИЛАН С. ДИМИТРИЈЕВИЋ²

¹*Друштво „Влашићи“, Београд*
²*Астрономска опсерваторија, Београд*

Резиме: У раду је тестирана хипотеза да ликовне представе на појединим стећцима могу да илуструју одређена знања и веровања из предхришћанске митологије, космологије и религије, као и календарских знања балканских Словена. Стећци су надгробни споменици, начињени од великих мермерних монолита. Датирани су у средњи век. Старији истраживачи их приписују Богумилима, верској секти, чија религијска схватања нису довољно позната, али је та претпоставка напуштена. Неки су богато украшени рељефом, по неки имају и натписе, писане босанском ћирилицом, на језику који је неспорно словенски. Предмет анализе у овом раду су два стећка, нађена на локалном гробљу у Доњој Згошћи код Какња, у данашњој Босни.

Кључне речи: Стећак, Вид, Световид, Сунце, Јужни Словени, космологија, митологија

1. УВОД

Доња Згошћа се налази у централној Босни, северно од Какња, на обалама речице Згошће. Два стећка, истражена у овом раду, нађена су на старом гробљу (44° 09' 17.5" Н, 18° 07' 54.5" Е, надморска висина – елевација Е = 517 м.н.м.) Гробље је у данашње време тешко вандализовано, али су, срећом, ова два стећка давно пренета у Земаљски музеј у Сарајеву, где се и данас налазе.

2. ВЕЛИКИ СТЕЊАК

Стећак је израђен од мермерног монолита, великих димензија: дужине је 265 cm, ширине 139-147 cm, висине на угловима 146 cm а при слемени 169 cm. Стоји на плочи дебљине око 40 cm, која је била укопана до нивоа тла. Разликује се од свих осталих стећака по финоћи, прецизности и богатству своје израде. Све његове површине, осим горње, су украшене рељефом.

Управо због лепоте и уметничког домета, сматра се да представља споменик неком владару или високом свештенику. Не постоји консензус међу научницима о времену кад је начињен, није познато ко је под њим сахрањен. Радиоизотопско датирање земних остатака покојника није урађено.

Слика 1: Зачеље Великог стећка.

На зачељу¹, видимо дванаест розета, поређаних у четири вертикале, које се састоје од по три розете. Ово се може схватити као четири годишња доба од по три месеца, која чине Сунчеву годину, дакле, као симболички приказ календара.

Зато треба погледати и прочеље, окренуто истоку:

Прочеље великог стећка из Згошће као да илуструје стихове народне песме, из збирке Вука Караџића (*Женске народне пјесме*, книга 1, песме бр. 81 и 78)

Дурмиторе, висока планино,
Над тобом се бели град виђаше,
А над градом ТРИ СУНЦА сијаше...

¹ Фотографије стећака смо преузели из књиге Алојза Бенца, и Ота Бихаљи-Мерина (1964), када су ови споменици били у далеко бољем стању, пре настанка киселих киша и пре експеримената конзерватора.

Слика 2: Прочелје великог стењака.

Управо то видимо на прочелју стењака: град ограђен палисадом од балвана на којој је капија. Над градом се, изнад средњих кућа, јасно виде три розете, које се могу схватити као три Сунца.

У нашем народу је постојало веровање да су некада на небу сијала три Сунца. О томе је писао Ненад Ђ. Јанковић (1951, стр. 38), позивајући се на Вука Караџића и Симу Тројановића. Веровање у постојање три Сунца, према истом аутору, има своје упориште у атмосферској појави парاهелије. Хришћанство не познаје тројство Сунца, па се оваква визуелна представа може схватити само као остатак старе вере нашег народа. У збирци Вука Караџића је забележен и други варијетет песме која помиње три Сунца, који почиње овако:

Ој, Виторе, висока планино,
Над тобом ми ТРИ СУНЦА грануше...

Планина Витор² не постоји на Балкану. Али, хришћански мисионари који су покрштавали полабске и померанске Словене у дванаестом веку наше ере помињу брдо Витора (Vithora), које се налазило изнад града Арконе, на

² Остаје могућност да се Дурмитор некада звао Дур-Витор.

острву Рујану (данашњи Rügen). У граду Аркони налазио се храм четвороглавог словенског Бога Световида (Свантевит). Исти мисионари су дали и опис кипа Световида, који је под једном капом имао четири главе. То нам је дало идеју да потражимо Световида и на овом прочељу. На капији града, стоје три људска лика а четврти људски лик се види сакривен, у првој кући с лева у граду. (слика није довољно оштра, али се чини да десни од три лика на капији држи у својој десној руци неку округлу, шупљу форму, налик прстену.)

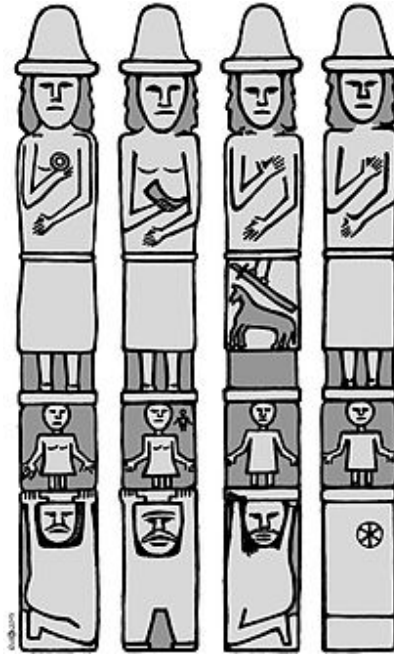
Слика 3: Прстен у руци првог лика с десна.

Представа прстена није никаква реткост на херцеговачким стећцима, на против, виђамо их често, нарочито на онима из Радимље (Видово поље³) код Стоца, а види се и у руци идола из Збруча, који је једна од ретких сачуваних ликовних представа Световида.

Слика 4: Детаљ стећка из Радимље (код Стоца).

³ Ово је једна од највећих некропола са стећцима, ту их има 133. Већ сам топоним, Видово поље, изведен је из имена Вида, што може бити скраћени облик имена Световида, старо-словенског божанства. У Херцеговини има много топонима, чији су називи изведени из истог корена.

Слика 5: Четири стране идола Световида из Збруча: један од његових аспеката има прстен у својој десној руци.

Постоје целе групе стењака, нарочито у Херцетовини, који приказују јунака са моћном, великом десном или левом шаком, над којом је прстен. Прстен је, очигледно, важан.

На први поглед, изгледа као да је град на врху планине. Али, када се боље погледа, види се да је испред града бедем од палисада, веома интересантан: Лево од капије, чини га шест балвана, који, идући према капији расту по дужини. Са десне стране капије их има исто толико, укупно дванаест, али почев од капије у десно, њихова висина је све мања. Асоцирају на дванаест месеци соларне године. Ако капија представља дугодневицу, онда дужина балвана добро илуструје дужину соларног дана у појединим месецима. Ово оснажује претпоставку о календарском значају стењака. Зато, треба погледати и остале елементе на pročелу:

На „доњем спрату“ pročела, виде се два коња између којих су људски ликови, али је ту стењак оштећен па се не може установити колико тих ликова има. Леви коњ је без јахача, док на десном изгледа да јаше једна мала људска фигура, као дечја.

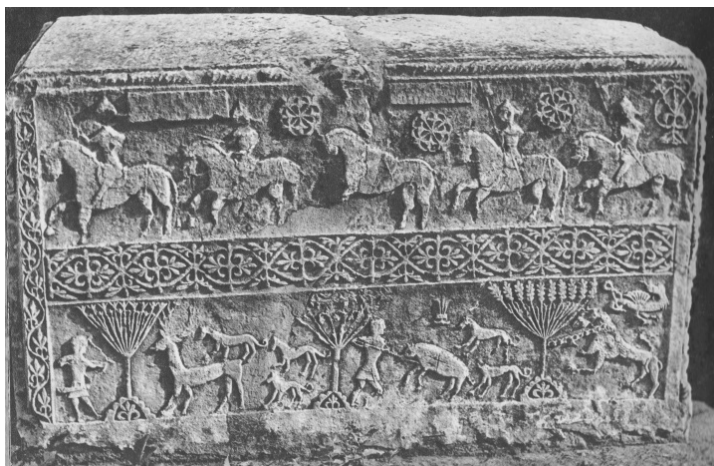
Наравно, треба погледати и бочну, северну страну стењака, како би проверили ово тумачење:

Посматраћемо најпре горњу половину северне бочне стране стењака, која је од доње одвојена бордуrom. Видимо пет јахача. Сви имају капе. Први од њих је нешто крупнији од осталих, па је вероватно и значајнији. Био је означен

плочицом, на којој је некада постојао натпис, за који се зна да је у седамнаестом веку намерно отклесан (уништен). Лице (или лица) тог јахача је такође уништено, што би могло да значи да је било посебно важно.

Следеће што видимо су три јахача изнад којих се налази по једна розета, укупно три розете, које би могле да означавају Сунце. Означени су заједничком плочицом са које је натпис такође отклесан. Други од та три јахача је оштећен, види се само део његове леве ноге и задњица са бедром и мачем, као и део десне руке са копљем. Розете изнад јахача, могу означавати три Сунца.

Последњи јахач није означен плочицом са називом, али његов идентитет одаје цвет перунике (лат. *Iris*) који се налази изнад њега. То би могао да буде Перун, словенски Бог грома.

Слика 6: Северна страна великог стећка.

Тако, добијамо једну „формулу,“ која би могла да протумачи четвороликог Световида⁴, који је на Балкану називан Вид.

Вид (кватернитет) = **Триглав** (тројство Сунца) + **Перун** (громовник)

Према ономе што до сада знамо о Световиду (Виду), то је био Бог светлости, Сунца и рата. О томе нас је детаљно известио Сакс Граматик, у свом делу *Дела Данаца*. Исти аутор је навео да се празник Световида славио у храму у Аркони „нешто пре жетве.“ Логично је да празник божанства Сунца и светлости буде тако лоциран, јер је то време највеће моћи Сунца. Ако бисмо желели да прецизније одредимо дан највеће моћи сунчаног

⁴ Имамо у виду да је једна теорија добра, ако објашњава велики број појава.

божанства, то би свакако био дан дугодневице, када је дан најдужи, а тај дан јесте „нешто пре жетве.“

Доња половина северне стране стећка приказује три сцене: **лов на јелена**⁵; лов на **дивљег вепра**⁶; **вука**, који је привезан ланцем за дрво (света). Ова трећа одражава народно веровање да у свету мртвих постоји велико дрво (храст или глог) за који је ланцем везан вук, који глође тај ланац, претећи да се ослободи. Оног тренутка кад је ланац скоро преглодан, долази Божић, неко узвикне „Христос се роди“ и ланац је опет цео, као нов. Постоји веровање да се то догоди и када неки циганин-ковач удари својим чекићем по наковњу (Чајкановић, В, 1924, стр. 132). Пошто је вук, према Карлу Густаву Јунгу⁷ (1943, стр. 349) симбол смрти и поновног рођења, последња сцена готово сигурно приказује свет мртвих, што потврђује и наведено народно предање. Пошто се у том предању помиње Божић, схватили смо да се приказ односи и на зимски период. Изнад вука се налази змај.

Дрвеће на овом делу стећка се може идентификовати: лов на јелена одвија се поред бора и то оног приморског, са широком крошњом у виду сунцобрана. Убијање дивљег вепра се одвија крај дрвета са ког је опало лишће (зима). Вук је привезан за храст, чије лишће има сасвим препознатљив облик.

Обзиром да је фигура ловца на јелене тачно испод оне фигуре за коју смо помислили да представља Световида, чији се празник слави управо у време дугодневице⁸, помислили смо да би овде недостајао само један гномон

⁵ Лов на јелена је веома чест мотив на стећцима (Милетић, Н: (1982), стр. 74) и омиљена тема у митологији. Јелени се често лове у српским народним песмама, најчешће у оним сватовским. краљ Артур, из велшког мита (*Прича о Гераинту, сину Ербиновом*) је ловио белог јелена на празник назван Сул Гвин, (што значи “бело Сунце” или “свето Сунце”), што је име дугодневице. Лов на јелена нађен је и на трачким фрескама. Јелен симболише Сунце прве половине године, младост, самог владара и обредну чистоћу. Након жртвовања јелена, владар стиче право да се ожени. У календару, Сунце од дугодневице престаје да буде “младо Сунце,” иду жарки дани лета.

⁶ Лов на дивљег вепра, познају митови многих народа. Херакле је ловио дивљег вепра, то је један од његових дванаест подвига; ведски Индра је ловио дивљег вепра, Емузу; Краљ Артур је ловио дивљег вепра Турх Трвида (у *Причи о Килучу и Олвен*). Јужно-словенско народно предање није сачувало ни једну једину причу о неком моћном јунаку, који је ловио дивљег вепра, али је познато да се на Божић и данас обавезно једе печеница, дакле свињско печење, што може указивати на ритуално жртвовање вепра на краткодневицу.

⁷ Карл Густав Јунг: (1943) *Психологија и алкемија*, Напријед, Загреб, II издање, 1983.

⁸ Сакс Граматик, који је у свом делу *Gesta Danorum* дао прецизан опис храма Световидовог, код града Арконе, на острву Рујану (данашњи Руген), дословце каже да је празник Световида слављен „нешто пре жетве.“ Исти аутор наводи да је Карло Велики у 8. Веку први пут спалио храм Световида и Рујанцима наметнуо

постављен на правом месту, чија би сенка „падала“ на првог јахача и ловца на јелене на дан дугодневице, при изласку Сунца. Тако би овај стећак могао имати и своју практичну употребу за одређивање календара.

Претпоставка о постојању гномона је потврђена: у непосредној близини великог стећка из Згошће на оригиналној локацији налазио се још један стећак, познат под називом Ступ из Згошће, који је управо због свог облика погодан да буде гномон. И тај стећак се сада налази у Земаљском музеју у Сарајеву.

Слика 7: Стећци на оригиналној локацији.

Ова фотграфија је једна од неколико сачуваних, која приказује оба згошћанска стећка, на оригиналној локацији.

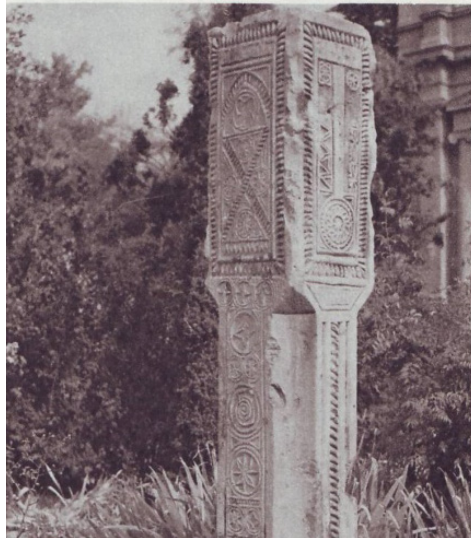
3. СТУП ИЗ ДОЊЕ ЗГОШЋЕ

И овај споменик је израђен од мермерног монолита, великих димензија. Укупне је висине око 300 cm. Његов пресек у горњем делу је правоугаоник, 54 x 44 cm, висине 100 cm. Доњи део ступа има висину од око 200 cm, од којих је око 60 cm укопано у земљу. Ивице су засечене под углом од 45 степени, па је његов пресек лако спљоштен осмоугаоник. Укупна висина дела изнад тла је око 240 cm, заједно са прелазном зоном између горњег и

хришћански култ Светог Вита (са Сицилије), чији је празник фиксиран за 15. јуни. У то време, јулијански календар је каснио за природним, соларним календаром тачно шест дана, што би значило да је празник био тачно на дугодневицу.

доњег дела, од чега на доњи, ужи део отпада око 140 cm. Запажамо да је та висина приближно једнака висини бочне ивице Великог стећка (146 cm).

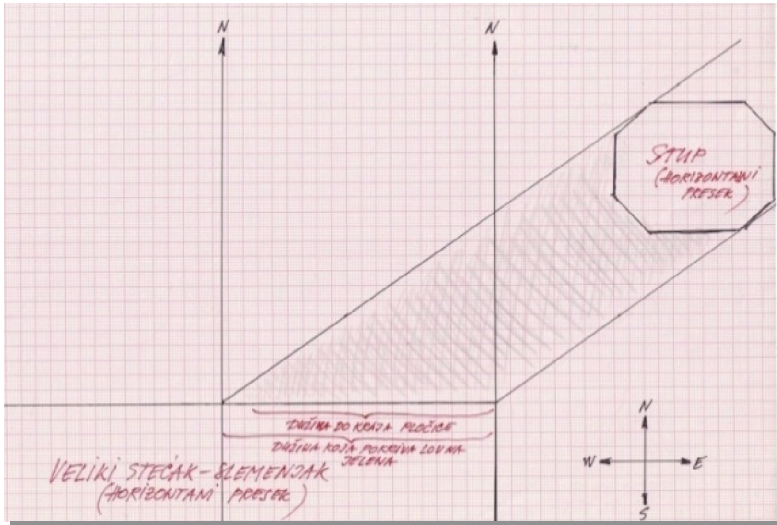
На следећој фотографији је приказан Ступ из Доње Згошће, који се сада такође налази у башти Земаљског музеја у Сарајеву, исто као и велики стећак. Термин „оригинална локација“ је само условно тачан, јер су оба стећка и ту очигледно померана, а велики стећак озбиљно оштећен (вандализован).

Слика 8: Ступ из Доње Згошће.

Стећак у облику ступа је искошен, вероватно на страну на којој се копало, са истим циљем. При том је део његових украса укопан у земљу, што значи да је „утоноу“ више него што треба. Ипак, заједничка фотографија нам показује да су та два стећка у неком односу. Северна страна Великог стећка, (она са пет јахача и ловцем на јелена), окренута је према стећку у облику ступа. Према положају сенки, рекли би смо да је Велики стећак био оријентисан у правцу исток-запад. Исто наводи у свом опису ових стећака и Др Ћиро Трухелка (1914, стр. 17).

Могуће је СТУП поставити тако да на дугодневицу покрива већу плочицу, одговарајућег јахача и сцену лова на јелена. Требало би да се налази на азимуту од око $56-57^{\circ}$ у односу на североисточни угао стећка, на било ком одстојању. При појави првог зрака Сунца на дугодневицу, сенка ступа би покрила првог јахача, плочицу на којој је некада стајао његов назив, а такође и целу сцену лова на јелена. Ово све важи за случај да је хоризонт раван, о чему нема прецизниих података, јер није извршено астро-геодетско снимање на локалитету. Према доступним фотографијама, североисточни хоризонт јесте приближно раван.

Слика 9: Могући просторни однос два стећка.

Слика бр. 9 је добијена тако што су оба стећка нацртана на милиметарском папиру (од великог стећка само део) у сразмери 1:10. Димензије призора лова на јелене су одређено пропорцијом између стварних димензија стећка и димензија на фотографији десне (северне) бочне стране. Оно што је на нашем цртежу дужине 1 mm, у оригиналу је 1 cm. Поставили смо ступ тако да стоји у односу на предњу ивицу великог стећка под азимутом од 56-57°. На слици видимо да је подударање потпуно. Сенка ступа ће, при изласку Сунца на дугодневицу, покривати целу сцену лова на јелена и, изнад ње, првог јахача, оног који је био означен посебном плочицом. (Већ смо претпоставили да је на тој плочици писало „Световид.“) Мајстор који је израдио ове стећке прецизно је подесио све њихове димензије, да би се догодио овај ефекат. Готово је немогуће да се оваква прецизност постигне случајно. При том, ако је ступ постављен под добрим углом, потпуно је небитна његова удаљеност од великог стећка.

Ово решење сасвим одговара позицији која се види на фотографији са оригиналне локације.

Постоји још један детаљ на Ступу, који говори у прилог календарског значаја ових споменика, и оснажује претпоставку да је угао отклона изласка Сунца био познат наручиоцу или клесару:

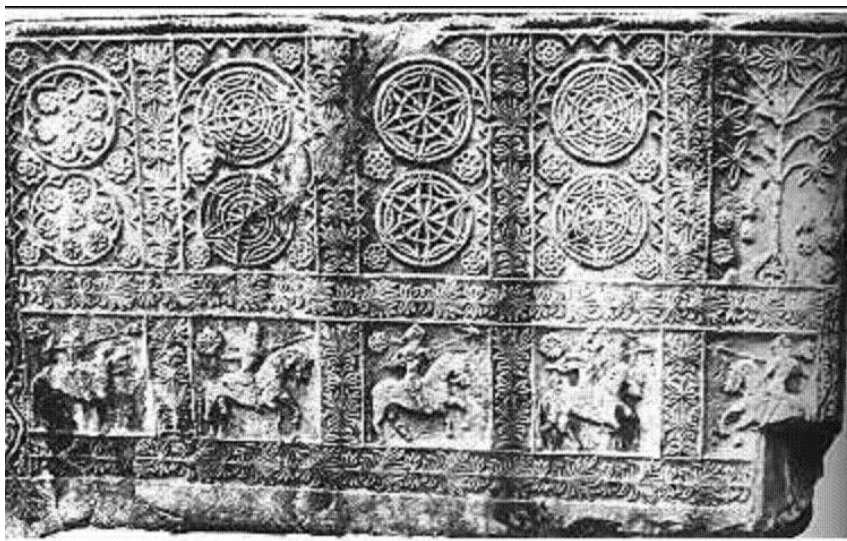

Слика 10: Детаљ са Ступа.

Две линије на ступу (обележене као црвене на слици бр. 10) се секу под углом од 67° ($2 \times 33,5^\circ$), што је приближно тачан угао укупног отклона тачке изласка Сунца од дугодневице до краткодневице, на географској ширини оригиналне локације стећка. Уз све календарске симболе на овом пару стећака, ово тешко да је случајност. И на овој “шари” видимо кватернитет (мале розете) и обједињујући елемент (већа розета са четворокраком звездом). Зато, треба погледати и другу (јужну) бочну страну великог стећка из Згошће. Символика је слична симболици виђеној на северној страни, само овај пут треба да гледамо с десна на лево. Поново у доњем реду видимо пет јахача.

Први јахач се очигледно разликује од осталих, јаше у супротном смеру од њих и изнад себе има „дрво света“. Овај јахач се налази тачно наспрам оног кога смо (на супротној страни) означили као Световида. Све се уклапа, дрво света се у митологији увек везује за врховно божанство⁹. Овај јахач је усмерен од истока ка западу, као што одговара соларном божанству.

⁹ Грчком Зевсу је био посвећен хрст, најпознатији је био онај у светилишту (и пророчишту) у Додони. Нордијском Одину је био посвећен свети јасен, Игдрасил. Веровање у светост храста и данас чувају многи стари хрстови-записи, широм Србије.

Слика 11: Јужна страна Великог стећка.

Следећа три јахача имају изнад себе, у углу квадрата у коме се налазе, по једну малу розету у облику Сунца и још две у правоугаонику изнад, укупно, сваки по ТРИ. (три месеца једног годишњег доба).

Последњи јахач изнад себе у квадрату има цвет перунике а цветови су и у правоугаонику изнад њега, поређани у две розете. (Изнад њега нису „Сунчеви точкови,“ већ розете састављене од цветова.) То би опет могао да буде Перун и налази се тачно иза јахача ког смо означили као Перуна са супротне стране стећка. И на овој страни стећка имамо исту „формулу“ као и на оној коју смо претходно коментарисали:

Перун (громовник) + **Триглав** (тројство Сунца) = **Световид** (кватернитет)

Сва симболика соларних бројева постоји на великом стећку из доње Згошће:

- 12 - као дванаест месеци соларне године
- 3 - као ТРИ СУНЦА и ТРИГЛАВ
- 4 - као четири годишња доба и СВЕТОВИД

Симболика ликовних представа такође одговара соларном култу:

Постоји и дрво света, тако важно у соларним религијским системима; Постоји и биљка перуника, као Перунов симбол; Постоји лов на јелена (летњи солстициј); Постоји и лов на дивљег вепра (зимски солстициј); Постоји ВУК, симбол смрти, ланцем везан за ДРВО СВЕТА – ХРАСТ;

Постоји ЗМАЈ, симбол ВАТРЕ Све ово дефинише ова два стећка као један календарски споменик, тесно везан за посматрање неба и одређивање кардиналних дана у години (дугодневица, равнодневице и краткодневица.

Ни један од два стећка, нити онај велики нити онај у облику ступа, немају на себи било каквих убедљивих хришћанских симбола, као ни муслиманских: нема крста, нема полумесеца. Њихово значење је могуће „прочитати“ пратећи стару веру балканских Словена, иконографију и митологију те вере. Посматрајући пажљиво велики стећак из Згошће нисмо нашли трагове лунарног календара. Ако је то симболички приказ календара, онда је тај календар соларни.

4. ПАРАЛЕЛЕ

Постоји само један стећак, веома сличне израде, са рељефом, чији су поједини елементи готово исти, како стилски тако и симболички са онима на Великом стећку. Зато, постоји велика вероватноћа да их је клесао исти мајстор, у приближно исто време.

Слика 12: Стећак из околине Какња.

Јасно се уочавају три коњаника, који могу да одговарају оној тројници на Великом стећку из Згошће, који су обележени розетом, дакле тројству Сунца. Изнад њих постоји бордура од 12 тролисних детелина, која асоцира на 12 месеци соларне године. Треба видети и супротну страну стећка:

Слика 13: Људска фигура, која храни змаја „из руке“.

Види се људска фигура, која крилату змију – змаја храни из руке. И овде, то може бити четврти члан кватернитета. Змаја смо видели и на Великом стећку из Згошће. Треба погледати и прочеље стећка:

Слика 14: Обједињујућа фигура.

Иако ова страна стећка изгледа другачије, грубља је по стилу, као да ју је израдио неки други мајстор, поново видимо (пету, обједињујућу) мушку фигуру (Вид) изнад које су лук са стрелом и прстен. Поред њега су два

женска лика, која се могу протумачити као „звезде“ Даница и Вечерњача, т.ј. планета Венера¹⁰ у два своја појавна облика.

Погледаћемо још један стећак, у облику плоче.

Стећци у облику плоче се сматрају најстаријим (Венцел, Мариана 1962, 102-143). Овај, приказан на следећој слици је нађен у Лиштици, у Западној Босни.

Слика 15: Стећак из Лиштице са три розете.

На стећку се јасно види Месечев срп, због чега се може помислити да су на њему приказана небеска тела. Ту су и три веће розете, које могу да буду схваћене као три Сунца, исто као на Великом стећку из Згошће. Ту су и три свастике. Свастика је прастари симбол неба, што би подржавало претходну претпоставку. Постоји и обједињујући симбол, детелина са три листа, који може да означава јединство три Сунца (као Триглав). Поред Месечевог српа је вероватно Венера, у облику јутарње „звезде“ Данице, или вечерње, Вечерњаче, приказана као знатно мања розета. Астрономски је тачно да Даница може бити у близини (само) опадајућег српа, док Вечерњача може да буде само у близини растућег српа, „младог“ Месеца. Она је увек у близини Сунца, на максималном угаоном одстојању од 47°.

Хришћанство се није много интересовало за Месец (осим при израчунавању датума Ускрса). Није се интересовало ни за Венеру и свакако није схватало Сунце као троструко. Представе на овом стећку су део неке другачије космологије.

Наручилац стећка није муслиман, иако на стећку постоји Месечев срп. На то упућује присуство трију свастика, од којих она најближа посматрачу има

¹⁰ О значају планете Венере, у предхришћанској религији јужних Словена, писали смо у чланку *Венера у митологији јужних Словена*, који је објављен у Зборнику Бугарско-Српске астрономске конференције у Сокобањи, 2020. (А. Бајић: 2020, *Венера у митологији јужних Словена*, Публ. Астрономског друштва „Руђер Бошковић“, св.20, стр. 155-167).

најкраће краке – готово да је у облику крста. Свастика је симбол који се не може уврстити у симболику нити хришћанства нити ислама.

5. ЗАКЉУЧАК

Извори за проучавање предхришћанске митологије Јужних Словена очигледно постоје, како у народном литерарном стваралаштву, тако и у споменицима материјалне културе. У оквиру тих извора могу се тражити (и налазити) и знања и веровања о небу и небеским телима и устројству света, као и она календарска. Вук Караџић, у другом издању свог *Рјечника* (1852, под С), наводи да народ у околини Имотског стећке назива „камење старовирско“, што може означавати и стару, предхришћанску веру балканских Словена. У време настанка стећака, аутохтоно романизовано илирско становништво је већ одавно било асимиловано. Нема трагова Илирског језика на стећцима. Нема ни Латинског.

Једно тумачење је добро, ако објашњава и обједињује велики број појава. На жалост, нико до сада није истраживао небеска тела нити трагове предхришћанске космологије или календарских знања на стећцима. Зато није могуће навести више референци за тумачења дата у овом раду.

Од када су стављени под заштиту УНЕСКО-а, стећци постали „осетљива политичка тема“ између Хрвата, Срба и Бошњака. Питања порекла и идентитета се никада не решавају без емоција, често претераних.

Литература

- Бајић, Александра: 2020, Венера у митологији јужних Словена, *Публ. Астрон. друштва "Руђер Бошковић"*, **20**, 155-167.
- Bihalji-Merin, Oto; Benac, Alojz: 1964, *Steine der Bogomilen*, A. Seemann-Verlag, Leipzig.
- Чајкановић, Веселин: 1924, *О врховном Богу у старој српској религији*, СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партедон М.А.М, Београд, (Издање 1994, књига 1)
- Граматић, Сакс: 2009, *Gesta Danorum* (Превод на Српски језик поглавља, која се односе на Словене: Растко Костић, *Пад Арконе и сумрак словенског паганизма*, Атос, Београд)
- Јанковић, Ненад, Ђ.: 1951, *Астрономија у предањима, умотворинама и обичајима Срба*, Одељење за друштвене науке САНУ, Београд.
- Јунг, Карл, Г.: 1942, *Психологија и алкемија*, Напријед, Загреб, Друго издање (1984)
- Караџић, Вук, Ст.: 1841, *Српске народне пјесме*, репринт Нолит, Београд (1989) (Књига 1, *Женске народне пјесме*)
- Караџић, Вук, Ст.: 1852, *Српски рјечник*, Друго издање (репринт, Нолит, Београд, 1977)
- Милетић, Нада: 1982, *Стећци*, Издавачки завод Југославије (Београд) и Спектар (Загреб) и Прва књижевна комуна (Мостар), едиција *Уметност на тлу Југославије*.
- Трухелка, Ђиро: 1933, *Колијевка и гробље првих Котроманића*, *Наставни вјесник*, књига **XLI** (1932-1933.), свеска 6-7 (фебруар – март)

- Трухелка, Ђиро: 1914, Осврт на средовјечне културне споменике Босне, *Гласник Земалског музеја XXVI*, поглавље 1, стр. 249-251
- Wenzel, Mariana: 1962, Bosnian and Herzegovinian tombstones – who made them and why, *Südost-Forschungen*, München, **21**, 102-143.

A COUPLE OF STEĆAK'S FROM DONJA ZGOŠĆA

The study tests the hypothesis that artistic representations on some stećak tombstones can illustrate certain knowledge and beliefs from pre-Christian mythology, cosmology and religion, as well as the calendar knowledge of the Balkan Slavs. Stećaks are tombstones made of large marble monoliths. These are dated to the Middle Ages. Older researchers attribute them to the Bogumils, a religious sect whose religious beliefs are not sufficiently known, but that assumption has been abandoned. Now, it is believed that some of these were built by Christians (both catholics and orthodox), some by Muslims. Some are richly decorated with relief, some have inscriptions, written in Bosnian Cyrillic, in a language that is indisputably Slavic. Two stećak tombstones, found in the local cemetery in Donja Zgošća near Kakanj, in present-day Bosnia, are analyzed in this paper. These two are certainly not decorated with either Christian or Muslim symbols.

Key words: Vid, Svetovid, Sun, South Slavs, cosmology, mythology.